

טיפוסים שלא נשתמרו כמותם

נות הגנבה היה ליבאבא המוכסן, שמת 'מיתת קרושים': פעם אחת, בשעת גניבת סוסים, נתפס בכף והאיכרים הנגנבים רנו את דינו למיתה. עמדו והיכוהו בכלונסאות שבידיהם ולא הניחו ממנו עד שיצאה נשמתו כשהוא מוטל באורווה."

כל אדם (חוץ מיוצא מן הכלל אחד, וגם עליו יש סיפור המסביר את העובדה התמוהה) מופיע בשמו או שמותיו הפרטיים ובצירוף שם תואר. בריל העיוור, לדוגמה, הקצב, שלא היה ממש עיוור אלא לקה במוד לת עיניים. "ארבע נשים היו לו וכולן מתו עליו בחייו. את הרביעית נשא בת דרוהיצ'ין, עיירה סמוכה למוטל לה. פעם אחת הקדיחה את תבשילה. עמד והתרה בה: 'אם ירצה השם, את החמישית לא אקח מדרוהיצ'ין...' "הוא היה אומר:

– אלמלא מצאתי אוצר של אלף רובל.

– ומה היית עושה, בריל, בממון מרובה כזה?

– ראשית כל הייתי מאבד חמש מאות בידיים ממש ומשליכם לכלב – מגרש הייתי את אשתי. שנית, הייתי מוזמן במאה רובל ארגו של ברזל ומנעול חזק שאין לו פתיחה עולמית. בו הייתי מניח את ארבע מאות הנותרות, סוגר את המנעול וזורק את הארגו לים הגדול. אז הייתי דומה לכל בעלי הבתים החשובים שבמוטלה, והייתי יודע שיש לי ממון..."

הפרולטריון האמיתי במוטל היו הנשים, מספר צ'מרנינסקי. אך רבות מהן ניהלו עסקים ומשפחות ביד רמה וזכו להערכה רבה. גם אבהות ודומנים היו, כמו עכשיו. וכשהוא מתאר את חיי האהבה של סבתו, הוא מוסיף, "כן, רבותי, גם אמות אמותינו ידעו 'מה זאת אהבה, אף על פי שביאליק שלנו עדיין מתקשה בשא" לה חמורה זו."

צד המקום כאן. חבל. הספר הוא בידור גדול. וכיאה לצ'מרנינסקי, ודאי לא יהיה רבימכר. אבל בכיתי הוא יישאר על השולחן, לא כליכך מהר יעבור לספרייה.

השיטה. צ'מרנינסקי חי חיים מלאים ופעילים, גם כסר חר (בעל רעיונות גדולים שרובם לא התממשו) וגם כאיש תרבות חילוני שכתב בעברית, ומעומק לבו בו ליחסי ציבור. לו חי היום, היה ודאי מלגלג על הצעה להתראיין למוסף נפוץ. וכפי שכתבות הפרופיל נהוג (מאו ומתמיד, כנראה) לפרוש את פרטיותו של גיבור הכתבה, וכדי להצדיק את החשיפה וכמעין התנצלות, מקובל להזכיר גם את שמות האנשים המפורסמים הקשורים בחייו, כך גם הוא היה אמור לנצל את ההד רמנות שחיבורו יתפרסם ולחשוף את עצמו ואת הסלי בריטאים המוכרים לו. ואולם, "אני אין חלקי עם השוטם וגסי הרוח, 'הקופצים מעורם' כדי לעמוד במחיצה אחת עם גדולי הרור. (...) אני מוותר מראש על כבוד זה. (...) מוטב שאהיה אדם פשוט כל ימי ולא אהיה שוטה אפילו שעה אחת..." והוא דווקא היה יכול לזרוק הרבה שמות, שאחד מביניהם, אלתר דרויאנוב, ערך והביא לדפוס את ספרו זה.

העיירה מוטלה (עיירה עם שם חיבה; מוטול היה כנראה השם הרשמי) היתה חור קטן בין מינסק לפינין, סק, מוקפת ביצות ועירות ומנותקת משאר העולם, דרכים סלולות לא הובילו אליה. שם נולד צ'מרנינסקי, גדל והקים משפחה, ולאחר שהוליד שני ילדים עזב הכל ויצא לחיי נדודים, ושם רק פעם אחת לביקור בה. הספר שכתב היה עבודה מוזמנת. יש בו כיכרונותיו חיבה רבה, לא נוסטלגיה (הם נכתבו בתחילת המאה העשרים, רבה הרבה לפני השואה), אל חיי העיירה ואנשיה, ובעיקר כושר תיאור מופלא, מלא המור. בין האנשים שבפרק "טיפוסים שלא נשתמרו כמותם" מופיעים בין היתר האחים יעקב ואביגדרו, "שניהם בנים לאחת המשפחות המיוחסות שבעיירה ושניהם מצטיינים בכר חם לשקר", גנבים כמשהיזלמן, שהיה יודע כי הוא גנב גדול אך חסרו ההוכחות לכך, ובכל זאת מאימת הציבור ברח ללונדון ומת שם, ו"גדול ממשדהיזלמן באמי

היה מוציא מתחת עטו פנינים יקרות. לצערי רוכן הלכו לאיבוד, גם בגלל רשלנותו וגם משום שלא היה בו כוח להביא את עבודתו לידי גמר."

מה שוויצמן תיארה הוא אורח חיים של יוצר בעל קצב ואמביציה משלו, שלא טרח לשתף אותה ואת הציבור בכל אלה. את ההסבר לכך נתן בסוף חייו הקצרים, בסיום יצירתו: "אפשר שיתמה הקורא ויאמר: על הכול סיפרת, רק על עצמך כמעט שלא סיפרת כלום. והרי קיימא לן: הבקאות במאורעות חייו של סופר תנאי הכרחי הוא להבנת יצירותיו, ובכך אתה מחויב לגלות את 'מסתורין'."

"על כך אישכם רבותי: מסתורין אין לי כלל, ומאורעות חיי הם ענייני הפרטיים שאין בהם שום שייכות ליצירותי, לדוגמה: הייתי סוחר וכתבתי משלים; עשיתי עטי קרדום, ועסקתי במכירת שמן קיק לשמה, לשם פרנסה כתבתי פטפוטים. עכשיו פרקתי עול תורה ממני ונכנסתי ראשי ורובי לעסקי פחם ונפט, וכאן תהיה קבורתי. בשעה זו אני מוטל בבית החולים ומצפה לניתוח. ופה, כשאני שוכב כל היום וכל הלילה פרקדן, התחלתי וגמרתי סיפורי זה, שהוא גולת הכותרת לגבי כל מה שכתבתי בימי חיי הבלתי... ובכך צא ולמד סימוכין: חיי ויצירותי – שמיטה והר סיני."

"ובעלי דברי עדיין לא נסתתמו טענותיהם: ראשית, כך מוסכם ומקובל, שצריך לדעת את מאורעות חייו של סופר. שנית, והוה העיקר, המון 'מעריצין' משתוקקים וצמאים לדעת כל פרט ופרט מחיי סופרים החביב עליהם." על כך הוא עונה להם כי ראשית, הוא לא מקבל מרות "ממה שמקובל ומוסכם על הבריות". ואת ההערצה הוא מתרגם, כדבריו, "ללשוני בני אדם פשוטה: סקרנים אתם ומשתוקקים וצמאים לדגורג עציבים. וכי בשביל כך אקרע סגור לבי לפניכם ואה פכנו לעיניכם, כאשר יהפוך איש את חלוקו?"

או במלים אחרות, הוא סירב לשתף פעולה עם

עיירתי מוטלה

חיים צ'מרנינסקי. הוצאת המרכז לחקר תולדות יהודי פולין ותרבותם, האוניברסיטה העברית ירושלים, 202 עמ', 52.60 שקלים

עפרה ריזנפלד

יהו חיים צ'מרנינסקי, שכתב את הספר המצחיק והמהנהג הזה? "גאונות והחמצה – זו תמצית השתקפות סיפור חייו של צ'מרנינסקי בעיני מכריז ומוקירו", כותב דוד אסף במבוא, שאף הוא מרתק. אין מחלוקת בעיני הגאונות. הוא הוכר בתקופתו כעיתונאי ומתרגם מוכשר, נואם מלהיב, ממשיך משלים מחונן ופילולוג בעל חוש לשוני נדיר. מאמריו, רשימותיו ותרגומיו פזורים בכתבי עת רבים, אך מערלם לא נאספו לקובץ אחד. את יצירתו החשובה ביותר, "עיירתי מוטלה", כתב על ערש דווי בגיל 55, לפני שמת מסרטן.

ובכל זאת, עניין ההחמצה הוא בעיני המתבונן מהצד, או המתבוננת, במקרה של קרובת משפחתו, היה ויצמן: "האיש הזה, בעל הכישרונות המצוינים, היה מסוגל לשכב חודשים ארוכים על הספה מבלי לנקוף אצבע ומבלי לקרוא אפילו ספר, ושום כוח לא היה יכול להניעו שיתחיל באיוו עבודה. אנחנו קראנו לו 'דער מוטילער אובלומוב'. אבל הוא היה שונה מאובל לומוב, כי לפעמים היה תוקף אותו בולמוס של עבר דה. ואו לא היה שום כוח שיוכל להשפיע עליו לנוח רגע קטן, לצאת מן הבית לשאוף אוויר. בתקופות אלה

ספרה של עפרה ריזנפלד "חיים המאושר בחיי או: למה אנחנו כל כך רוצות להתחתן?" ראה אור בסדרה "הישראלים" בהוצאת כתר